

*Henryk Machel**

Resocjalizacja penitencjarna – trzy uwarunkowania procesu

System penitencjarny

W państwach Unii Europejskiej o wysokiej kulturze prawnej zagadnienie resocjalizacji przestępców w więzieniach jest przedmiotem rozmaitych badań i rozważań. Obecnie w państwach tych nie spotyka się tendencji do rezygnacji z resocjalizacji penitencjarnej, choć kwestia ta niekiedy wzbudza wątpliwości wśród praktyków, teoretyków, polityków i pewnych kręgów społecznych. Racjonalni twórcy systemów penitencjarnych stoją na tym stanowisku ze względów bezpieczeństwa i ze względów ekonomicznych. Względy bezpieczeństwa powodują izolację przestępcy od społeczeństwa i w ten sposób chronią je przed kontynuacją zachowań przestępczych i szkód z nich wynikających. Względy ekonomiczne to koszty utrzymania więzień i materialne skutki recydywy przestępczej, które obciążają społeczeństwo. Płyne stąd wniosek, że przestępczość i walka z nią w postaci wykonywania kary pozbawienia wolności są niezwykle kosztowne. Brytyjski główny inspektor więzienny S. Tumin¹ na obwolucie swojej skromnej publikacji z 1998 r. napisał: (...) *Przestępczość jest najpoważniejszym – obok bezrobocia i chorób – problemem nękającym współczesne społeczeństwa. Coraz częściej w debatach na jej temat słychać nawoływania do drastycznego zaostrzenia kar. Czy jednak karanie odnosi zamierzony skutek? Napisał on następnie, odnosząc się do założeń brytyjskiego systemu penitencjarnego: (...) Jeśli więzienia mają wykonywać swoją podstawową rolę, to jest przyczyniać się do spadku przestępczości (zwłaszcza wśród młodocianych), należy stworzyć warunki, w których można będzie – poprzez edukację i pracę, a także uczestnictwo w kulturze – przygotowywać więźniów do uczciwego życia na wolności. Jest to uwaga ogólna, która ma zastosowanie do każdego resocjalizacyjnego systemu. Autor zaznacza, iż ten punkt widzenia, w wyniku różnych niepowodzeń, spotkał się*

* Prof. zw. dr hab. Henryk Machel, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna

¹ S. Tumin. *Przestępczość. Prognozy XXI wieku*. Warszawa 1998.

z zwątpieniem wielu penitencjarystów, szczególnie teoretyków, mających najczęściej decydujący wpływ na konstrukcje systemów penitencjarnych. Współczesne systemy penitencjarne – stając pod presją permissywizmu – zawsze muszą rozstrzygać dylemat w postaci stopnia nasączenia elementami dolegliwościowymi i elementami łagodności oraz dylemat, na ile system ma mieć charakter resocjalizacyjny. Z mojej praktyki penitencjarnej wynika, iż są skazani, którzy w procesie resocjalizacyjnym wymagają oddziaływania zwiększonym stopniem punitywizmu, ponieważ do rozmaitych refleksji nad sobą i swoim negatywnym życiem skłania on ich bardziej niż permissywizm. Konstrukcja systemu penitencjarnego powinna to uwzględniać. Lesław Pytką² broniąc resocjalizacyjnej funkcji systemu penitencjarnego, używając przykładu pojedynczego więźnia napisał: (...) *jeżeli nie będzie on poddany utylizacji, wróci do społeczeństwa i na tym niezużytkowanym poziomie będzie funkcjonować dalej, tyle tylko, że bardziej sprytnie i być może bardziej brutalnie*. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, należy zauważyć, iż każdy postępowy system penitencjarny musi wymienione tu względy brać pod uwagę i we właściwych proporcjach je rozstrzygać.

Co należy rozumieć przez system penitencjarny? Termin ten pochodzi od słowa system. Według Władysława Kopalińskiego³ jest to (...) *zestawienie, całościowy i uporządkowany układ, zbiór przedmiotów, zasad, twierdzeń, reguł postępowania*. Co to zatem jest system penitencjarny?

Przez system penitencjarny należy według mnie rozumieć ogół założeń ogólnych i szczegółowych, w tym cele wykonywania kary pozbawienia wolności, organizację tego procesu, wymagania w zakresie architektury zakładów karnych, jakość personelu itp. W skład systemu penitencjarnego wchodzi m.in. następujące elementy szczególne:

- cele wykonywania kary pozbawienia wolności;
- typy i rodzaje zakładów karnych;
- prawa i obowiązki skazanych w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności;
- prawa i obowiązki skazanych w poszczególnych typach i rodzajach zakładów karnych;
- zasady klasyfikacji więźniów;
- zasady i kryteria awansowania więźniów oraz zasady i kryteria degradacji (wolna regresja) z warunków mniej dolegliwych do łagodniejszych i odwrotnie;
- sposoby traktowania więźniów przez personel więzienny;
- sposoby składania zażaleń do stosownych władz przez więźniów;
- sposoby postępowania resocjalizacyjnego, w tym metod resocjalizacyjnych;

² L. Pytką. *Kara, miłosierdzie, resocjalizacja. Sakratyzacja, versus utylizacja „ludzkich odpadów”*. W: „Wychowanie. Opieka. Terapia”, nr 1–2(61–62). Warszawa 2005, s. 17.

³ W. Kopaliński. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*; nowe wydanie. Warszawa, Wyd. MUZA SA 2001, s. 485.

- określenie nagród i kar dyscyplinarnych oraz sposobu ich stosowania;
- sposoby oceniania i opiniowania więźniów;
- cele i sposoby współpracy instytucji więziennej ze społeczeństwem;
- cele i sposoby utrzymywania kontaktów skazanych z rodzinami i z osobami najbliższymi;
- określenie polityki i praktyki przepustkowej;
- cele i sposoby przygotowania więźniów do wolności;
- sposoby postępowania z więźniami w sytuacjach samoagresji i prób samobójczych;
- sposoby postępowania ze skazanymi w sytuacjach zagrożenia z ich strony (buntów, wzięcia zakładnika, podpalenia, indywidualnej i zbiorowej odmowy przyjmowania posiłków, itp.) określenie nadzwyczajnych (szczególnych) środków bezpieczeństwa i okoliczności ich użycia;
- określenie jakości personelu penitencyjnego wszystkich kategorii oraz wymagań wobec niego;
- określenie organizacji pracy zakładu karnego w tym hierarchii służbowej;
- określenie celów i zadań dla poszczególnych kategorii personelu więziennego;
- określenie wymagań stawianych więźniom w sytuacji ubiegania się przez nich o warunkowe przedterminowe zwolnienie;
- określenie roli dyrekcji zakładu karnego w procesie starań o uzyskanie warunkowego zwolnienia przez więźniów;
- cele i zasady współpracy personelu więziennego z kuratorami sądowymi;
- cele i zasady polityki kadrowej;
- sposób zarządzania zakładem karnym;
- hierarchię oraz podział ról i zadań w krajowym układzie penitencyjnym oraz zależności zakładów penitencyjnych od wyższych władz więziennych.

W literaturze penitencjarnej niekiedy używa się terminu *system więzienny*, co czyni Zbigniew Lasocik⁴. Twierdzi on, że pojęcie system więzienny nie budzi wątpliwości, wobec czego jest ono z natury rzeczy dla czytelnika zrozumiałe. Lasocik snuje refleksje na temat perspektywy polskiego systemu penitencyjnego. Stawia sobie pytania:

- jak on wygląda teraz,
- jak wyglądał w jakiejś perspektywie czasowej i
- jak będzie wyglądał za jakiś czas?

W *Encyklopedii Popularnej PWN* system penitencyjny określono jako (...) *zespół środków i metod wychowawczych stosowanych w czasie wykonywania kary pozbawienia wolności*. Jest to węższe rozumienie tego pojęcia z zaakcentowaniem elementów pedagogicznych. Analizując treść pojęcia system penitencyjny, którą

⁴ Z. Lasocik. *Teoria i praktyka penitencjarna a perspektywy systemu więziennego*. W: H. Machel, M. Paliwoda, M. Spryszyńska (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2006, s. 29.

przedstawiłem wyżej, łatwo dojść do refleksji, iż od jakości systemu penitencjarnego zależy sposób wykonywania kary pozbawienia wolności. System bardziej lub mniej akcentuje cele resocjalizacyjne, decyduje o łagodności lub dolegliwości tej kary, o większym lub mniejszym korzystaniu z naukowych metod postępowania resocjalizacyjnego, o traktowaniu skazanych zgodnie z prawami człowieka (Reguły Minimalne ONZ z 1950 r., Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r. międzynarodowe postanowienia o prawach człowieka oraz inne itp.). System penitencjarny powinien być dostosowany do warunków społecznych, w tym ekonomicznych, aby miał możliwości pełnej realizacji. Jeżeli system penitencjarny w założeniach jest dobry lub wręcz doskonały, a realne możliwości jego realizacji są niekiedy niemożliwe lub ograniczone, wtedy nie służy on celom resocjalizacyjnym. Znakomicie skonstruowany system penitencjarny w takiej sytuacji przypomina nowoczesną lokomotywę, którą wszyscy się zachwycają, ale nie ma dla niej stosownych torów, wobec czego nie może być wykorzystana zgodnie z jej przeznaczeniem. Taka sytuacja prowadzi do podwójnej oceny systemu penitencjarnego. Politycy i teoretycy analizujący dany system penitencjarny na podstawie jego formy zapisanej i opublikowanej oceniają go często bardzo pozytywnie. Tymczasem praktycy penitencjarni, zauważając jego niepełne możliwości stosowania w realizowanej przez siebie procedurze penitencjarnej, zgłaszają uwagi co do jego poprawności. Często w teoretycznych publikacjach prawniczych, w publikacjach naukowców opartych na pierwszym wariantie poznawczym pojawiają się pozytywne oceny aktualnego systemu penitencjarnego. W publikacjach praktyków (psychologów penitencjarnych, pedagogów penitencjarnych, lekarzy więziennych itp.) opartych na drugim wariantie poznania często pojawiają się uwagi krytyczne, a także propozycje zmian w systemie penitencjarnym. Taka zmiana nastąpiła w Polsce w 2003 roku. Obecnie dokonują się zmiany w organizacji wewnętrznej polegające na tworzeniu tzw. oddziałów wewnętrznych. System penitencjarny w zależności od swojej konstrukcji, a szczególnie treści może służyć celom i procesom resocjalizacyjnym w sposób pełny lub może takim celom nie służyć albo służyć z pewnymi ograniczeniami. W wyniku rozmaitych badań naukowych system penitencjarny może ulec zmianie, co oznacza, że jest on dynamiczny.

Jak wygląda aktualny polski system penitencjarny skonstruowany w 1997 roku, zmodernizowany w 2003 roku, o którym już wspomniałem wyżej. W literaturze zauważa się niekiedy krytyczne uwagi na temat jego skuteczności⁵. Jest on umieszczony w Kodeksie karnym wykonawczym⁶, a na temat jego opisu i psychokorekcyjnej wartości narosła bardzo liczna literatura. Należy tu wymienić takich autorów, jak T. Szymanowski, A. Szymanowska, G. Szczygieł, S. Leleń, J. Szałański, M. Ciosek, M. Gordon, H. Machel oraz innych. Niektóre publikacje mają charakter

⁵ T. Bulenda i R. Musidlowski (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*. Warszawa, Wyd. Instytut Spraw Publicznych 2003, s. 7–11.

⁶ *Kodeks karny, postępowania karnego, wykonawczy, karny skarbowy i wykroczeń*. Stan prawny na 1.01.2004. Bielsko Biala, Wydawnictwo STO 2003.

opisowy, pokazują zmiany w ostatnich dwóch polskich systemach penitencjarnych (z 1969 r. i z 1997 r.), akcentując zmiany pozytywne. Inne dokonując oceny systemu penitencjarnego przez pryzmat jego praktycznej przydatności, mają charakter krytyczny z sugestiami, tj. z propozycjami korzystnych zmian ze względu na efektywność resocjalizacyjną. Ukazały się także opracowania krytyczne na temat readaptacji społecznej skazanych zwolnionych z zakładów karnych, który to proces w Polsce zaniedbany często ogranicza skuteczność resocjalizacji penitencjarnej⁷. Aktualnemu polskiemu systemowi penitencjarnemu, jego wydolności i przydatności resocjalizacyjnej poświęcono wiele konferencji naukowych i kilka kongresów penitencjarnych, z których pozostało wartościowe piśmiennictwo. Na przykład *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, Poznań-Gdańsk-Warszawa-Kalisz 2008, pod red. W. Ambrozika, H. Machela i P. Stępnika. Wyd. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Gdańskiego, CZSW i COSSW. Oceny obecnego polskiego systemu penitencjarnego (znowelizowanego w 2003 r.) w kontekście przydatności resocjalizacyjnej dokonał w swojej książce *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej...* autor niniejszej publikacji⁸. Obecny polski system penitencjarny zawiera wiele interesujących rozwiązań służących, w zamiarze jego autorów, procesowi resocjalizacji, który w szerszym rozumieniu nazywa się oddziaływaniem penitencjarnym⁹. Należy zwrócić uwagę, iż autorzy obecnego polskiego systemu penitencjarnego bardzo niechętnie posługują się pojęciem resocjalizacja, używając go tylko raz. Analizując treść tego systemu, szczególnie cel wykonywania kary pozbawienia wolności, środki oddziaływania penitencjarnego, typologię zakładów karnych, zasady i kryteria klasyfikacji skazanych, zasady i kryteria wolnej progresji, tzw. systemy oddziaływania penitencjarnego (oddziaływania programowanego, terapeutycznego i zwykłego), współdziałanie z rodzinami więźniów, łatwość utrzymywania kontaktów z światem zewnętrznym poprzez praktykę przepustkową, ocenianie ich i opiniowanie, przygotowanie do wolności oraz możliwość wpływania na uzyskanie warunkowego zwolnienia (opinie do próśb

⁷ Np. T. Szymanowski. *Polityka karna, penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*. Warszawa, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego 2005; także: *Nowe unormowania w praktyce penitencjarnej*. W: T. Bulenda i R. Musidlowski, (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*. Warszawa, Wyd. ISP 2003; A. Szymanowska. *Więzienie i co dalej?* Warszawa, Wyd. Akademickie „Żak” 2003; G. Szczygiel. *Spoleczna readaptacja skazanych w Polskim systemie penitencjarnym*. Białystok, Wyd. TEMIDA 2 2002; S. Ielental. *Rządowy projekt nowelizacji Kk i Kkw. Propozycja zmian przepisów o warunkowym zwolnieniu. Prezentacja i ocena*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 32–33, Warszawa 2001; J. Szałański (red), *Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana*. Łódź–Warszawa–Kalisz, Wyd. Uniwersytet Łódzki CZSW, COSSW 1998; M. Ciosek. *Resocjalizacja w zakładach karnych*. W: B. Urban, M.J. Stanik (red), *Resocjalizacja*. Warszawa, 2007. Wyd. PEDAGOGIUM Wyższa szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 318–360; M. Gordon. *Pomoc psychologiczna*. Maszynopis referatu z dn. 29.08.2006 r.; H. Machel. *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Wyd. „Arche” 2003.

⁸ H. Machel. *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*. Kraków, Wyd. „Impuls” 2006, s.113–146.

⁹ B. Hołyst. *Oddziaływanie penitencjarne jako sposób zapobiegania przestępczości*. W: W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnik (red), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz, Wyd. UAM,UG, CZSW, COSSW 2008, s. 135–148.

więźniów, wnioski dyrektora zakładu karnego), współpraca z kuratorami sądowymi itp. łatwo określić ten system jako system poprawczy, jako system resocjalizacyjny. Wynika to z wspomnianego celu wykonywania kary pozbawienia wolności, który brzmi (art. 67 kkw § 1): *Wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa*, §2 tego art. stanowi, iż: *Dla osiągnięcia celu określonego w § 1 prowadzi się zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w ramach, określonych w ustawie, systemów wykonywania kary w różnych rodzajach i typach zakładów karnych*, Art. 67 Kkw zamyka § 3, który wyjaśnia, iż: *W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełnienia przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne*.

Mimo tak szczytnych założeń obecny polski system penitencjarny nie jest, bądź nie może być, w pełni realizowany, co negatywnie wpływa na efektywność procedury resocjalizacyjnej. Zatem nie są osiąmane w pełni jego poprawcze cele. Można tu wymienić następujące czynniki utrudniające lub uniemożliwiające ich uzyskiwanie:

- bardzo poważne bezrobocie wśród więźniów¹⁰, choć praca uważana jest za bardzo ważną metodę pozytywnego oddziaływania penitencjarnego;
- niemożność objęcia procesem kształcenia wszystkich skazanych, którzy tego wymagają¹¹;
- niemożność wyegzekwowania ukończenia szkoły przez wszystkich, w tym młodocianych, którzy zostali do niej skierowani¹²;
- niemożność objęcia wszystkich więźniów pracą kulturalno-oświatową i sportową, co w sytuacji braku zatrudnienia i nauki powoduje pojawienie się nadmiaru wolnego czasu i nudy¹³;
- niemożność objęcia znacznej liczby osób uzależnionych (głównie od alkoholu) oraz innych potrzebujących osób oddziaływaniem terapeutycznym z powodu zbyt małej liczby oddziałów terapeutycznych¹⁴;

¹⁰ T. Kalisz. *Zatrudnienie skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*. Referat wygłoszony podczas konferencji „Zatrudnienie osadzonych w Polsce – podstawowe problemy”. Radom. Marzec 2004. Maszynopis.

¹¹ M. Bramska. *Realizacja prawa skazanych do kształcenia*. W: B. Holyst, W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*. Warszawa–Poznań–Kalisz, Wyd. UAM, CZSW, COSSW 2001, s. 688.

¹² A. Szymanowska. *Więzienie i co dalej?* Warszawa, Wyd. Akademickie „Żak” 2003, s. 193–197.

¹³ E. Silecka. *Nowe formy i metody pracy penitencjarnej ze szczególnym uwzględnieniem systemu programowanego oddziaływania*. Poznań 2005. Praca doktorska obroniona na UAM, s. 457.

¹⁴ K. Dubiel. *Osoby uzależnione od narkotyków w systemie penitencjarnym*. W: J. Switka, M. Kuć, I. Niewiadomska (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*. Lublin, Wyd. Tow. Naukowe KUL 2005, s. 184.

- niedomogi w zakresie profesjonalizmu wychowawczego personelu więziennego oraz nadmierne zbiurokratyzowanie jego pracy¹⁵;
- powtarzające się przeludnienie zakładów karnych¹⁶.

Teodor Szymanowski¹⁷, współtwórca polskiego systemu penitencjarnego stwierdził, że przeprowadzenie reformy prawa karnego wykonawczego miało służyć trzem celom:

- skutecznej ochronie społeczeństwa przed groźną przestępczością;
- praworządному wykonywaniu kary, przy zastosowaniu europejskich standardów;
- społecznej readaptacji skazanego.

Odwołując się do rezultatów ważnych badań, stwierdził, iż powyższe cele nie zawsze były w pełni realizowane, co oznacza, że system nie funkcjonował tak, jak to założono. Na pierwszym miejscu zauważonych mankamentów wymienił on wyraźny spadek ilościowy wniosków o warunkowe przedterminowe zwolnienie i realnych zwolnień, co nie pokrywało się z założeniami. Jako dowód podał, iż pod rządami starego systemu (z 1969 r.) w 1997 r., który wszedł w życie w 1998 r. zwolniono 63,4% ogółu zwolnionych, w 2004 r. zaś zwolniono warunkowo jedynie 45,3% ogółu zwolnionych. Szymanowski ocenił pozytywnie realizację systemów wykonywania kary, choć zgłosił tu pewne zastrzeżenia pisząc, że *znalazły one zastosowanie w praktyce, choćby częściowe i stąd można uznać, że w określonym stopniu spełniały swą rolę w systemie penitencjarnym lub, inaczej to określając, odpowiadały na istniejące potrzeby, stanowiły unormowania dotyczące systemów wykonywania kary*. Autor ten wyraził swoje niezadowolenie z faktu, iż jedynie 3,6% ogółu zwolnionych poddanych było w 2001 r. procedurze przygotowania do wolności. Także tu sensowne założenia systemu nie były realizowane.

Powyższe informacje potwierdzają tezę, iż choć o sposobie wykonywania kary pozbawienia wolności decydują założenia systemu penitencjarnego, to jednak niemożność jego pełnej realizacji wpływa negatywnie na praktykę penitencjarną, w tym na skuteczność procesu resocjalizacji, co przyczynia się do wzrostu recydywy przestępczej. Z funkcjonowaniem zakładów karnych wiązą się określone oczekiwania społeczne, których treścią jest nadzieja na zmniejszenie przestępczości wtórnej. Jak dotąd, nie uzyskano zadowalających rezultatów, co powoduje wzrost społecznego zwątpienia w sens kontynuacji kosztownego procesu poprawczego. Jak się zdaje skuteczność poprawcza, choć zależy od założeń systemu, to jednak

¹⁵ H. Machel. *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2001, s. 217 i nast.

¹⁶ G. Szczygiel. *Przeludnienie zakładów karnych – problem społeczny*. W: M. Marczak, B. Pastwa-Wojciechowska, M. Błażek (red.), *Wiedza, doświadczenie, praktyka. Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne*. Kraków, Wyd. „Impuls” 2010, s. 239–246.

¹⁷ T. Szymanowski. *Stosowanie nowych unormowań w systemie penitencjarnym po reformie prawa karnego w Polsce*. W: H. Machel, M. Paliwoda, M. Spryszyńska (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2006, s. 41–52.

jest ograniczona brakiem możliwości jego pełnej realizacji. Obserwując zmiany w polskiej polityce penitencjarnej po przełomie politycznym w latach 1989–1990, nietrudno zauważyć wyraźną tendencję do łagodzenia warunków wykonywania kary pozbawienia wolności i odchodzeniu od jej surowości. Oznacza to rezygnację z aspektów dolegliwościowych. Nie ma jednak badań, które by, poza założeniami teoretycznymi, tę tendencję w pełni uzasadniały. Twórcy obecnego polskiego systemu penitencjarnego doprowadzili do podpisania wielu aktów międzynarodowych, których respektowanie uznano za drogę ku penitencjarnym nowoczesnym standardom europejskim. Nie wzięto jednak pod uwagę realnych możliwości wynikających z nich konsekwencji, zwłaszcza w dalszej perspektywie. Na tym tle powstał konflikt między uprawnieniami więźniów, wynikającymi z założeń systemu a instytucjonalnymi możliwościami ich zabezpieczenia. Więźniowie od kilku lat kwestionują m.in. to, że przebywają w przełudnionych celach, że osoby o odmiennej orientacji religijnej lub stali jarosze nie otrzymują stosownej diety jarskiej itp. Od kilku lat państwo polskie przegrywa z nimi procesy, m.in. przed trybunałem w Strasburgu, co podnosi koszty utrzymania więziennictwa (i naturalnie obciąża polskiego podatnika). Przykładem jest informacja podana w dzienniku telewizyjnym SUPER STACJI w dniu 26.12. 2010 (godz. 22.00) o kolejnym wygranym procesie i uzyskanym z tego tytułu odszkodowaniu oraz informacja o wzmagającej się tendencji w tym kierunku wśród innych więźniów. Jak się wydaje, kwestie resocjalizacyjne schodzą w tej sytuacji na dalszy plan.

Niekorzystna natura więzienia

Specyfika instytucji więziennej nie sprzyja resocjalizacji odbywających w niej karę pozbawienia wolności przestępców. Jej istota jest z natury rzeczy aspołeczna. Wskazują na to następujące argumenty:

1. Więzienie skupia na małej przestrzeni wyselekcjonowany negatywnie materiał ludzki, który popełnił przestępstwo, został skazany na karę pozbawienia wolności, którą odbywa na ogół wbrew własnej woli.

2. Społeczność więźniów jest bardzo zróżnicowana pod względem rodzaju popełnionego przestępstwa, dotychczasowej karalności, stopnia demoralizacji, doświadczenia przestępczego, wieku życia, stanu zdrowia fizycznego i psychicznego, poziomu intelektualnego, siły związku z grupą przestępczą, stopnia zdolności do zachowań ryzykownych i ekstremalnych, podatności na resocjalizację, stanu więzi rodzinnej, stanu cywilnego, sytuacji materialnej itp.

3. Społeczność więźniów pozostaje w stałej styczności osobistej ze sobą i mimo selekcji klasyfikacyjnej wpływa na siebie wzajemnie na poziomie swoich możliwości intelektualnych, moralnych, kulturowych i predyspozycji osobistych. Ten wzajemny wpływ jest przeważnie ujemny.

4. Więzienie jako instytucja totalna wytwarza podkulturę więzienną, którą cechują w dużym stopniu właściwości podkultury przestępczej, a sam fakt jej funkcjonowania redukuje możliwości wychowawcze więzienia. Charakterystyczne dla niej negatywne właściwości kreują patologiczne społecznie zwyczaje oraz nierzadko zachowania przestępcze w odniesieniu do współwięźniów (np. gwałty homoseksualne, pobicia, wymuszenia) i niekiedy do personelu więziennego. Wiadomo, iż groźne wystąpienia zbiorowe (bunty, zbiorowe ucieczki, zbiorowe głodówki, próby wzięcia zakładnika itp.) zawsze mają kontekst podkulturowy. Należy zdać sobie sprawę, że gdy np. w celi znajduje się trzech skazanych, zwykle jeden dominuje, co oznacza, że rządzi w tej celi, a zatem narzuca swoją wolę pozostałym lub dwóch dominuje nad trzecim. Praktyka pokazuje, iż podobnie przedstawia się układ w celi wieloosobowej. Im skazany bardziej zdemoralizowany, im bardziej bezwzględny i im bardziej zdecydowany, tym bardziej skupia koło siebie innych więźniów, posłusznych i wspierających go, tym większa jego władza w celi i tym silniejszy ujemny wpływ na pozostałych. Warto przypomnieć, że podkultura tworząca grupy nieformalne charakteryzuje się respektem dla aspołecznych norm, demonstruje niekorzystne wartości i ulega aspołecznym wzorom zachowań¹⁸. Badania B. Pastwy¹⁹ z początku lat 90. przeprowadzone wśród recydywistów w zakładzie karnym w Sztumie ujawniły, iż funkcjonowanie silnej podkultury wytwarza dualizm postaw. Jedne postawy przeznaczone są dla członków społeczności podkulturowej (np. w celi mieszkalnej, w grupie roboczej), a inne dla personelu penitencjarnego (np. gdy chodzi o przepustkę, o dłuższe widzenie, o widzenie „małżeńskie”, o wniosek dyrektora lub pozytywną opinię w przedmiocie warunkowego zwolnienia).

5. Nowe badania rzeczywistości penitencjarnej ujawniły zmiany w podkulturze więziennej o charakterze rynkowym. Oznacza to, że wysokie pozycje posiadają skazani dobrze sytuowani materialnie. Uzyskują oni przewagę nad skazanymi o niskim lub bardzo niskim statusie materialnym, którzy nie mają pieniędzy, bo nie pracując nie zarabiają, nie otrzymują żadnej pomocy z zewnątrz, wobec czego uzależniają się od tych, którzy mają, i stają się ich manipulantami, ponieważ zaciągniętych długów (na herbatę, na kawę, na papierosy itp.) nie mogą oddać. Windykacja tych długów jest najczęściej bezwzględna i bardzo brutalna. Często pojawiają się znęcania nad dłużnikami, pobicia, wykorzystywanie seksualne, szykanowanie itp. Tego rodzaju relacje nie sprzyjają procesowi resocjalizacji, wręcz są sprzeczne z jej celami i redukują wysiłek personelu wychowawczego w tym kierunku. W polskiej praktyce pojawiła się kategoria tzw. więźniów chronionych²⁰. Jak wykazał w swoich badaniach

¹⁸ M. Szaszkiewicz. *Tajemnice grypsarki*. Kraków, Wyd. Instytut Ekspertyz Sądowych 1997; także: H. Machel. *Orientacja w funkcjonowaniu podkultury więziennej a skuteczność kierowania zakładem penitencjarnym*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 11–13. Warszawa 1995.

¹⁹ B. Pastwa. *Poczucie osamotnienia a sposób funkcjonowania recydywistów w warunkach izolacji więziennej*. „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny”, nr 18. Warszawa 1990–1991.

²⁰ S. Przybyliński. *Podkultura więzienna w procesie zmian*. W: H. Machel, M. Paliwoda, M. Spryszyńska (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk, Wyd. UG

W. Kowalski²¹ przywódcy grup przestępczości zorganizowanej, mający zwykle wysoką pozycję wśród więźniów oraz bardzo dobrą sytuację ekonomiczną, kontrolują życie podkultury więziennej, uzależniając jej uczestników i entuzjastów od siebie.

Badacze rzeczywistości więziennej, szczególnie w kontekście efektywności resocjalizacyjnej, widząc znaczną powrotność do przestępstwa osób, które odbyły karę, często wyrażają zwątpienie, czy instytucja ta może sprostać oczekiwaniom społecznym w zakresie poprawczym. Bronisław Urban²², przybliżając to zagadnienie i powołując się na wielu znanych penitencjarystów zachodnich, m.in. na Kinberga, J. Pinatela, E. Gluecka, G. Thrashlera i M. Wilsona, a także przytaczając niektórych polskich autorów (J. Śliwowski, B. Waligóra i in.) stwierdza jak niżej:

1. Więzienie samo przez się wpływa negatywnie na osobowość skazanych – jego organizacja, regulamin, personel niekiedy różnie ustosunkowany do swoich podopiecznych, atmosfera więzienia, a także wzajemne wpływy współwięźniów.

2. Długotrwałe więzienie prizonizuje a nie resocjalizuje, a poza tym karę (moralnie i materialnie) odczuwa rodzina więźnia.

3. Niektóre formy pracy poprawczej realizuje się w więzieniu od 150, a nawet 200 lat, ale nie przynoszą one spodziewanej skuteczności, wobec czego nie da się więzienia reformować (?!), zatem jest ono formą przemijającą.

4. Systemy penitencjarne nie nadążają za postępującymi zmianami społecznymi, są zbyt tradycyjne, a naukowe podejście nie jest w dostatecznym stopniu respektowane.

5. Więzienie stygmatyzuje byłego przestępcę i to utrudnia lub uniemożliwia jego readaptację społeczną.

6. Braki w zakresie indywidualizacji w procesie resocjalizacyjnym czynią je mało efektywnym.

7. Środowisko więzienne i izolacja więzienna są przyczyną deprywacji naturalnych potrzeb, co utrudnia lub uniemożliwia realizację procesu resocjalizacyjnego.

W więzieniu funkcjonują obok siebie dwa zbiory społeczne: społeczność więźniów i personel więzienny. Analizując relacje zachodzące między nimi, nietrudno dostrzec interakcję konfliktu. Wynika ona z faktu, że więźniowie zawsze dążą do możliwie najszerszego zaspokojenia swoich potrzeb, a personel stoi na straży, by dążenie to nie przekraczało określonych porządkiem więziennym granic. Personel powinien pamiętać, dążąc do redukcji tej interakcji, że tym większa nadzieja na resocjalizację, im mniejsza interakcja konfliktu²³. Urban omawiając kwestię

2006, s. 245–249, także: *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*. Kraków, Wyd. „IMPULS” 2005, s. 85 i nast.

²¹ W. Kowalski. *Zagrożenia ze strony przestępczości zorganizowanej dla organów ścigania i organów sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem Służby Więziennej*. W: B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia. *Więziennictwo. Nowe wyzwania*. Warszawa-Poznań-Kalisz, Wyd. UAM, CZSW, COSW 2001, s. 352–362.

²² B. Urban. *Zachowania dewiacyjne młodzieży*. Kraków, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego 1997, s. 133–134.

²³ H. Machel. *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Wyd. „Arche” 2003, s. 152.

możliwości wychowawczych więzienia, przywołuje Motta Osborna, twórcę samorządu więziennego, który stwierdził, iż *nie można trenować do wyścigów, leżąc w łóżku*. Widział on analogię między więzieniem a łóżkiem i między wyścigami a poprawnym życiem społecznym – jak można uspołecznić w warunkach społecznych, które charakteryzują więzienie? Pojawił się tu problem kontaktów skazanych z wolnością w trakcie pobytu w więzieniu. Warto wobec tego przytoczyć powiedzenie Patersona: *Nie można wychować dla wolności, pozbawiając wolności*. Naturalnie wypowiedzi tych nie należy rozumieć dosłownie, jednak trzeba wiedzieć, jaki jest ich sens. Współczesne systemy progresywne, w tym ostatnie dwa polskie systemy penitencjarne (1969, 1997), zostały tak skonstruowane, by skazani wraz z postępem w ramach progresji mieli coraz większy dostęp do wolności (vide: elastyczna praktyka przepustkowa). Rozwiązanie to w praktyce łagodzi ostrza przytoczonych tu wypowiedzi, dyskwalifikujących więzienie jako instytucję poprawczą. Warto przy okazji zwrócić uwagę na personel więzienny, jego profesjonalizm i warunki pracy. Badania wykazały, iż nie zawsze posiada on wymagane kwalifikacje oraz że warunki jego pracy bardzo często nie sprzyjają zadaniom, jakie się przed nim stawia. Badania ujawniły też, że wpływ resocjalizacyjny personelu więziennego jest tylko jednym z kilku silnych wpływów, którym poddawani są więźniowie, przy czym zakładając, że jest on wyłącznie pozytywny, często ma charakter wpływu osamotnionego²⁴. Personel penitencjarny, mając pełną świadomość tego stanu rzeczy (gwarantować to powinien jego profesjonalizm), musi pokonać silne wpływy, a przynajmniej zredukować wpływy pozostałe, które nie zostały tu wymienione, a zaledwie „dotknięte” w tym tekście, inaczej nie osiągnie stawianych przez sobą, więźniami i instytucją więzienną celów resocjalizacyjnych. Zdaniem Katza i Kahna *resocjalizacja jest najtrudniejszym z zadań wychowawczych*. Idzie tu bowiem nie tylko o przekazanie pewnej wiedzy i umiejętności, ale i o zmianę nawyków charakterologicznych, przy czym odbywa się ona w zakładzie karnym, który usiłuje realizować dwie funkcje: uwięzienia i rehabilitacji. Funkcje te obejmują elementy nie do pogodzenia, ponieważ są zasadniczo sprzeczne. Więzienie jest miejscem, które jak widać samo przez się nie sprzyja resocjalizacji. Stąd obecnie tak intensywne dążenie do szerokich kontaktów więźniów ze społeczeństwem. Wiąże się ono z nadzieją zminimalizowania niekorzystnych wpływów więziennych, o których tu wspomniano²⁵. Warto przytoczyć stare już badania J. Górskiego²⁶, z których wynika, iż *największa podatność na wpływy resocjalizacyjne występuje na początku kary, kiedy to skazany potrzebuje naszej pomocy i pod koniec kary, kiedy zastanawia się nad tym, co będzie robił na wolności*.

²⁴ H. Machel. *Spoleczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2001, s. 217–235.

²⁵ D. Katz, R. Kahn. *Spoleczna psychologia organizacji*. Warszawa, Wyd. PWN 1979, s. 223.

²⁶ J. Górski. *Psychospoleczne zagadnienia wykonywania kary pozbawienia wolności*. W: T. Szymanski, J. Górski (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności światło wyników badań*. Warszawa, Wyd. Prawnicze 1982.

Materiał ludzki (społeczność więźniów) – kilka uwag

Społeczność więźniów nie jest jednolita. W społeczności tej występują mężczyźni i kobiety, młodociani (nawet nieletni) i dorośli. Jest to podział ze względu na płeć i na wiek. Praca penitencyjna, szczególnie resocjalizacyjna musi być dostosowana do wieku i poziomu rozwoju psychospołecznego tych osób. Inaczej przebiega resocjalizacja kobiet²⁷, a inaczej resocjalizacja mężczyzn. W warunkach więziennych występują osoby uzależnione od środków psychotropowych oraz z niepsychotycznymi zaburzeniami osobowości. Idzie tu o osoby uzależnione od alkoholu i uzależnione od narkotyków. Wymagają one oddziaływania terapeutycznego. Uzależnienia te sprzyjają zachowaniom przestępczym, mają więc właściwości kryminologiczne. Skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami osobowości wymagają także oddziaływania terapeutycznego, jednak o innym charakterze. Chodzi głównie oto, by w ten sposób zwiększyć ich możliwości adaptacyjne do warunków więziennych i ułatwić odbycie kary pozbawienia wolności. Odrębną kategorię stanowią psychopaci, opisani m.in. przez Beatę Pastwę-Wojciechowską²⁸, przy czym autorka zwraca szczególną uwagę (w kontekście zachowań aspołecznych i przestępczych) na klasyfikację Roberta D. Hare. Charakteryzując ich, podkreśla ona znaczną trudność w procesie resocjalizacji tej kategorii skazanych. Mieczysław Ciosek²⁹ wskazuje natomiast na trudności resocjalizacyjne odnoszące się do osób z poważnymi zaburzeniami emocjonalnymi i nerwicowymi. Szczególną kategorię stanowią skazani sprawcy przestępstw seksualnych, szczególnie sprawcy zbiorowych zgwałceń, zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem oraz pedofile. Ten typ przestępstw i ich sprawców opisał Kazimierz Pospiszyl³⁰, sygnalizując poważne trudności w procesie ich resocjalizacji. Możliwości resocjalizacyjne tych przestępców opisał także Mariusz Sawa³¹. Pospiszyl odnosząc się do pedofilów, stoi na stanowisku, iż nie jest proste ustalenie, „co stanowi seksualna skłonność do dzieci i na czym ona dokładnie polega”. Taka konstatacja nie wnosi niczego konstruktywnego do procedury resocjalizacyjnej adresowanej do tej kategorii więźniów. Autor, za badaczami zachodnimi (w tym za A. Nicholasem Grothem), dzieli pedofilów na fiksacyjnych i regresyjnych. Podstawą podziału była dynamika rozwoju psychoseksualnego. Pedofil fiksacyjny to osoba, która od najwcześniejszych lat w sposób bezimienny za najatrakcyjniejszy obiekt seksualny uważa dzieci, natomiast pedofil regresyjny zainteresowania seksualne kieruje na dzieci wtedy, kiedy popędu seksualnego nie może z różnych względów

²⁷ I. Dybalska (red.), *Kobieta w więzieniu – polski system penitencyjny wobec kobiet w latach 1998–2008*. Warszawa, Wyd. Instytut Rozwoju Służb Społecznych 2009.

²⁸ B. Pastwa-Wojciechowska. *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna*. Wyd. UG, s. 93 i nast.

²⁹ M. Ciosek. *Psychologia sądowa i penitencyjna*. Warszawa, Wyd. PWN 2001, s. 225 i nast.

³⁰ K. Pospiszyl. *Przestępstwa seksualne. Resocjalizacja*. Warszawa, Wyd. Nauk. PWN 2005, s. i nast.

³¹ M. Sawa. *Oddziaływania terapeutyczne, wobec przestępców seksualnych*. W: J. Świtka, M. Kuć, J. Niewiadomska (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*. Lublin, Wyd. Nauk. KUL 2002, s. 245.

zaspokoić z partnerem dorosłym. Powszechnie uważa się, że penitencjarne oddziaływanie resocjalizacyjne wobec pedofilów, a także innych przestępców seksualnych powinno mieć postać terapeutyczną. Jak podaje Sawa w swoim artykule o terapii przestępców seksualnych, powołując się na innych autorów, można wyróżnić sześć typów przestępców seksualnych:

1) przestępców o antyspołecznych i psychopatycznych zachowaniach wynikających z braku poczucia winy, empatii, szczególnie w stosunku do ofiar;

2) przestępców o narcystycznych i egocentrycznych zachowaniach, nastawionych na dominację i zaspokojenie poczucia mocy i sprawczości poprzez własne czyny;

3) schizoidalnych przestępców charakteryzujących się brakiem umiejętności społecznych, mających poczucie izolacji i osamotnienia;

4) niestabilnych osobowościowo przestępców o osobowości borderline;

5) przestępców cechujących się pasywną agresją;

6) przestępców dyssocjalnych, wyłączających się ze świadomości z bieżącej rzeczywistości, przechodzących często na poziom patologicznych fantazji seksualnych³².

Sawa podkreśla, że terapia przestępców seksualnych powinna się odnosić zarówno do sfery intelektualnej, jak i emocjonalnej, zwłaszcza w kwestii empatii do ofiary. Autor ten powołując się na takich badaczy jak M.N. Carich, J.F. Newbauer i H.M. Stony, wyróżnił siedem elementów tej terapii:

1) ujawnienie i uświadomienie sobie przestępstwa;

2) identyfikacja cyklu przestępstwa seksualnego i nauka interwencji;

3) zrozumienie ofiary;

4) restrukturyzacja systemów poznawczych;

5) kontrola pobudzenia;

6) nauka umiejętności społecznych;

7) zmiana stylu życia.

Warto zwrócić uwagę, że Sawa i wymienieni tu autorzy nie twierdzą, iż resocjalizacja przestępców seksualnych w więzieniu, w tym pedofilów, nie jest niemożliwa, wskazując na przydatność oddziaływania terapeutycznego, co potwierdza Marta Beisert³³.

Odrębną, dobrze opisaną kategorię trudnych do resocjalizacji więźniów, stanowią skazani z grup przestępczości zorganizowanej, sprawcy przestępstw porwania dla okupu, zabójcy zawodowi i na zlecenie oraz skazani za terroryzm. Wśród tej kategorii więźniów znajdują się osoby odbywające kary długoterminowe, takie jak 25 lat pozbawienia wolności i dożywotnie pozbawienie wolności. Specyficzna osobowość niekiedy kwalifikuje ich do grupy tzw. przestępców niebezpiecznych,

³² M. Sawa, *Oddziaływania terapeutyczne...*, op.cit., s. 242.

³³ M. Beisert, *Terapia sprawców przemocy seksualnej*. W: W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnik (red.). *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. Poznań-Gdańsk, CZSW-COSSW 2008, s. 225-542.

stanowią oni zagrożenie dla personelu więziennego, innych więźniów i instytucji penitencjarnej. Są pewnym dylematem penitencjarnym i resocjalizacyjnym³⁴. Jak się wydaje, nawet nowoczesne oddziaływanie resocjalizacyjne, jak np. lansowane intensywnie przez Marka Konopczyńskiego³⁵ w postaci twórczej resocjalizacji, może okazać się mało skuteczne. Zresztą analizując jej istotę, bardziej nadaje się ona do resocjalizacji więźniów nieletnich, młodocianych i młodych dorosłych niż do resocjalizacji dorosłych i osób w starszym wieku. Stale więc stoimy przed koniecznością wykreowania jakiejś nowej metodologii resocjalizacyjnej i innych niż więzienne warunków realizacji pracy poprawczej z przestępcami. Dążeniom tym daje wyraz Andrzej Bałandynowicz³⁶, prezentując różne formy probacji. Przeludnieniu więzień ma zapobiegać stosowany już w Polsce dozór elektroniczny.

Streszczenie

Resocjalizacja penitencjarna, jej postać, treść, organizacja i efektywność zależy od wielu uwarunkowań. Wśród najważniejszych znajdują się: system penitencjarny, który decyduje o niej w sposób generalny, warunki charakterystyczne dla instytucji więzienia, łącznie z warunkami społecznymi tej instytucji, oraz materiał ludzki (społeczność skazanych), który jako podmiot staje się przedmiotem zainteresowania i oddziaływania penitencjarystów. Celem tego oddziaływania jest uzyskanie oczekiwanej efektywności resocjalizacyjnej. Stąd system penitencjarny, który jest najważniejszy, by uzyskać oczekiwany efekt, musi w swojej konstrukcji uwzględnić wiele uwarunkowań, ale przede wszystkim czynniki charakterystyczne dla instytucji więziennej oraz materiał ludzki (społeczność więźniów) będący przedmiotem oddziaływania penitencjarnego. Jak wskazują rozmaite badania, natura więzienia nie sprzyja procesowi resocjalizacyjnemu. Zarówno interakcja konfliktu, jak i podkultura więzienna oraz inne czynniki, w tym dolegliwość płynąca z izolacji więziennej, częste zaburzenia w relacjach więźniowie – ich rodziny i osoby bliskie przyczyniają się do redukcji wpływów resocjalizacyjnych. Kolejnym ważnym z trzech opisanych tu uwarunkowań obszarem hamującym ten proces są niektóre kategorie więźniów. Idzie o skazanych uzależnionych od alkoholu i uzależnionych od narkotyków, posiadających niepsychotyczne zaburzenia osobowości, psychopatów oraz związanych z przestępczością grup zorganizowanych, sprawców porwania dla okupu, zabójców na zlecenie i zawodowych oraz skazanych za terroryzm. Odrębną kategorię skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, trudną w procesie resocjalizacji penitencjarnej stanowią przestępcy seksualni, w tym pedofile. Jak dotąd, nie wykreowano, szczególnie wobec pedofilów,

³⁴ H. Machel. *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*. Kraków, Wyd. „Impuls” 2006, s. 177–203; Z. Rau. *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*. Kraków, „Zakamycze” 2002, s. 53 i nast.

³⁵ M. Konopczyński. *Nowa resocjalizacyjna szkoła warszawska – twórcza resocjalizacja w kontekście kształcenia resocjalizacyjnego*. W: L. Pytko, M. Konopczyński, T. Zacharuk (red.), „Resocjalizacja Polska”. Rocznik, nr 1/2010. Wyd. PEDAGOGIUM Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej s. 82–108.

³⁶ A. Bałandynowicz. *Wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*. W: L. Pytko, M. Konopczyński, T. Zacharuk (red.), „Resocjalizacja Polska”. Rocznik, nr 1/2010. Wyd. PEDAGOGIUM Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, s. 121–156.

skutecznych metod psychokorekcyjnych. Trudności w ocenie postępów resocjalizacyjnych występują także, gdy idzie o skazanych długoterminowych: odbywających kary 25 lat pozbawienia wolności i dożywotniego pozbawienia wolności – niekiedy nie wiadomo, czy ulegli oni resocjalizacji czy prizonizacji?

Abstract

Penitentiary Resocialization – three conditionings of the process

Penitentiary resocialization, its form, content, organization and effectiveness depends on many conditionings. Among the most important are: the penitentiary system which makes the general decisions, conditions characteristic for the particular penitentiary, including social conditions of the prison and the human material (convicts' community) which as a subject are both within the scope of interest of those conducting the resocialization and are included in the penitentiary treatment. The goal of this treatment is to yield the expected effectiveness of resocialization. That is why the penitentiary system which is the most important to produce the expected effect has to take many conditionings under consideration and, foremost, factors characteristic for the particular penitentiary and the human material (convicts' community) which is the subject of penitentiary treatment. As many research show the nature of the penitentiary doesn't work in favour of the process of resocialization. The interaction of conflict, the subculture of the penitentiary and other factors, including troubles of penitentiary isolation, often occurring disorders between the prisoner and his family or his close relatives amount to the reduction in the influence of the resocialization. Another of the three important conditionings described here that stymie the process are certain categories of prisoners. The subject in question are the ones addicted to alcohol and drugs, showing non-psychotic personality disorders, psychopaths and those connected with organized crime, kidnappers, assassins and hit-men and terrorists. Separate category of convicts who are hard to resocialize are those convicted of sexual offences, including paedophiles. So far no effective psycho-correction methods have been formed, especially for paedophiles. Certain difficulties are also experienced when dealing with long-term convicts: sentenced for 25 years or lifetime – sometimes it is not clear whether they succumbed to resocialization or prisonization?

Bibliografia

- Balandynowicz A. *Wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*. W: Pytka L., Konopczyński M., Zacharuk T. (red.), „Resocjalizacja Polska”. Rocznik, nr 1/2010. Wyd. PEDAGOGIUM. Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej.
- Beisert M. *Terapia sprawców przemocy seksualnej*. W: Ambrozik W., Machel H. Stępiak P. (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. Poznań-Gdańsk-Warszawa-Kalisz, Wyd. UAM, UG, CZSW, COSSW 2008.
- Bramska M. *Realizacja prawa skazanych do kształcenia*. W: Holyst B., Ambrozik A., Stępiak P. (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*. Warszawa-Poznań-Kalisz, Wyd. UAM, CZSW, COSSW 2001.
- Bulenda T., Musidlowski R. *Nowe unormowania w praktyce penitencjarnej*. W: Bulenda T., Musidlowski R. (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*. Warszawa, Wyd. Instytut Spraw Publicznych 2003.

- Ciosek M. *Resocjalizacja w zakładach karnych*. W: Urban B., Stanik M. J. (red.), *Resocjalizacja*, t. 1 i 2. Warszawa, Wyd. PEDAGOGIUM Wyższa Szkoła Pedagog. Resocjalizacyjnej, Wyd. Naukowe PWN 2007.
- Ciosek M. *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wyd. Naukowe PWN 2001.
- Dubiel K. *Osoby uzależnione od narkotyków w systemie penitencyjnym*. W: Świtka J., Kuć M., Niewiadomska I. (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*. Lublin, Wyd. Tow. Nauk. KUL 2005.
- Dybalska I. (red.), *Kobieta w więzieniu – polski system penitencyjny wobec kobiet*. Warszawa, Wyd. Inst. Rozwoju Służb Społecznych 2009.
- Gordon M. *Pomoc psychologiczna*. Maszynopis z dn. 29.08.2006.
- Górski J. *Psychospołeczne zagadnienia wykonywania kary pozbawienia wolności*. W: Szymanowski T., Górski J. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle wyników badań*.
- Holyst B. *Oddziaływanie penitencjarne jako sposób zapobiegania przestępczości*. W: Ambrozik W., Machel H., Stępiak P. (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwani społecznych*. Poznań-Gdańsk-Warszawa-Kalisz, Wyd. UAM. UG., CZSW 2008.
- Kalisz T. *Zatrudnienie skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*. Referat wygłoszony podczas konferencji pt. „Zatrudnienie skazanych w Polsce – podstawowe problemy”. Radom, marzec 2004.
- Konopczyński M. *Nowa resocjalizacyjna szkoła warszawska – twórcza resocjalizacja w kontekście kształcenia akademickiego*. W: Pytka L., Konopczyński M., Zacharuk T. (red.), „Resocjalizacja Polska”. Rocznik 1/2010.
- Kodeks karny, *postępowania karnego, wykonawczy, karny skarbowy i wykroczeń*. Stan prawny na 1.01.2004. Bielsko Biala. Wyd. STO 2004.
- Kopaliński W. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem, nowe wydanie*. Warszawa, Wyd. MUZA SA 2001.
- Kowalski W. *Zagrożenia ze strony przestępczości zorganizowanej dla organów ścigania i organów wymiaru sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem Służby Więziennej*. W: Holyst B., Ambrozik W., Stępiak P. (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*. Warszawa-Poznań-Kalisz, Wyd. UAM, CZSW, COSSW 2001.
- Katz D., Kahn R. *Społeczna psychologia organizacji*. Warszawa, Wyd. PWN 1979.
- Lasocik Z. *Teoria i praktyka penitencjarna a perspektywy systemu więziennego*. W: Machel H., Paliwoda M., Spryszyńska M. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2006.
- Lelental S. *Rządowy projekt nowelizacji Kk i Kkw. Propozycja zmian przepisów o warunkowym zwolnieniu. Prezentacja i ocena*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 32–33. Warszawa 2001.
- Machel H. *Orientacja w funkcjonowaniu podkultury więziennej a skuteczność kierowania zakładem karnym*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 11–13. Warszawa 1985.
- Machel H. *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Wyd. „Arche” 2003.
- Machel H. *Społeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2001.
- Machel H. *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*. Studium penitencjarno-pedagogiczne. Kraków, Wyd. „IMPULS” 2006.
- Pastwa B. *Poczucie osamotnienia a sposób funkcjonowania recydywistów w warunkach izolacji więziennej*. „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny”, nr 18. Warszawa 1990–1991.
- Pastwa-Wojciechowska B. *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2004.
- Przybyliński S. *Podkultura więzienna w procesie zmian*. W: Machel H., Paliwoda M., Spryszyńska M. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2006.
- Pytka L. *Kara, miłosierdzie, resocjalizacja. Sakratyzacja, versus utylizacja „ludzkich odpadów”*. W: „Wychowanie. Opieka. Terapia”, nr 1–2 (61–62). Warszawa 2005.
- Pospizyl K. *Przestępstwa seksualne. Resocjalizacja*. Warszawa, Wyd. Naukowe PWN 2005.
- Rau Z. *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*. Kraków, Wyd. „Zakamycze” 2002.

- Sawa M. *Oddziaływanie terapeutyczne wobec przestępców seksualnych*. W: Świtka J., Kuć M., Niewiadomska J. (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*. Lublin, Wyd. Tow. Nauk. KUL 2002.
- Silecka E. *Nowe formy i metody pracy penitencjarnej ze szczególnym uwzględnieniem systemu programowego oddziaływania*. Poznań 2005. Praca doktorska obroniona na UAM.
- Szałański J. *Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana*. Łódź–Warszawa–Kalisz, Wyd. Uniwersytet Łódzki, CZSW, COSSW 1998.
- Szaszkiewicz M. *Tajemnice grypsarki*. Kraków, Wyd. Instytut Ekspertyz Sądowych 1997.
- Szczygieł G. *Przeludnienie zakładów karnych – problem społeczny*. W: Pastwa-Wojciechowska B., Marczak M., Błażek M. (red.), *Wiedza, doświadczenie, praktyka. Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne*. Kraków, Wyd. „Impuls” 2010. Księga dedykowana prof. Henrykowi Machelowi.
- Szczygieł G. *Společna readaptacja skazanych w Polskim systemie penitencjarnym*. Białystok, Wyd. „Temida 2” 2002.
- Szymanowska A. *Więzenie i co dalej?* Warszawa, Wyd. Akademickie „Żak” 2003.
- Szymanowski T. *Stosowanie nowych unormowań w systemie penitencjarnym po reformie prawa karnego w Polsce*. W: Machel H., Paliwoda M., Spryszyńska M. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego 2006.
- Szymanowski T. *Polityka karna, penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*. Warszawa, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego 2005.
- Tumin S. *Przestępczość. Prognozy XXI wieku*. Warszawa, Wyd. Prószyński i Ska 1998.